

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VI. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ SEMPOZYUMU
-YESEVİLİK-

23-25 KASIM 2018

Kastamonu Üniversitesi
VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Vefî Sempozyumu
(Yesevîlik)

Editörler:

Dr. Öğr. Ü. Cengiz ÇUHADAR

Dr. Öğr. Ü. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Erhan Salih FİDAN

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

Kapak Tasarımı:

Dr. Öğr. Ü. Köksal BİLİRDÖNMEZ

Kastamonu Üniversitesi

ISBN: 978-605-4697-22-9

Aralık 2018, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Her hakkı saklıdır.

HOCA AHMED YESEVİ DÜŞÜNCESİNDE AŞK BİLİNCİ VE İNSAN ÖZELİNDE VAROLUŞ SÜRECİNİ ANLAMAYA YÖNELİK ETKİN ROLÜ

Love Consciousness And Its Active Role In Understanding Of Process Of Human Existence In Private In Khoja Ahmad Yasawi's Thought

Metin YASA*

Özet

Hoca Ahmed Yesevi'nin ortaya koyduğu hikmet içerikli düşüncelere atıfla ifade edilecek olursa, insanın varoluş gerçeği başka bir deyişle *elest hakikati* süreciyle doğrudan bağlantılı olarak ontolojik anı ile epistemolojik sanı arasında bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, aynı zamanda açık ve anlaşılır bir biçimde son derece kutsal ve gizemli bir ana geri dönüş çabasına işaret eder.

Dahası; Hoca Ahmed Yesevi'nin, insanın kendi özel varoluşu üzerine ontolojik ve epistemolojik açılardan odaklanması gerektiğine yönelik düşüncelerini teolojik verilerle daha da anlamlı hale getirdiği, böylece de anılan bağlamı teolojik de bir yapıya kavuşturduğu dikkat çeker.

Yaptığımız bu kısa açıklamadan sonra bu bildirinin sınırları içinde tartışmayı amaçladığımız temel sorun öz olarak şöyle ifade edilebilir: Hoca Ahmed Yesevi'nin hikmet örgüsü içinde görülen ontolojik, epistemolojik ve teolojik verilerden hareketle insan özelinde varoluşun anlam ve amacı üzerine aşk merkezli açıklayıcı bir çözümleme yapmak.

Abstract

With a reference to Hodja Ahmad Yasawi's thoughts of wisdom, there is a relationship between the ontological memory and the epistemological guess as directly related to the reality of existence of human being, in other words to the reality of *elest truth*. This relationship also indicates the return effort to an extremely sacred and mysterious moment in a clear and comprehensible way.

Moreover; Hodja Ahmad Yasawi has made his thoughts containing to be focused on human being's own special existence from ontological and epistemological perspectives much more meaningful by theological data, and so it is remarkable that he has given to this context a theological structure.

After this brief explanation we have made, the main problem we intend to discuss within the context of this article can be expressed shortly: To make a love-centered explanatory analysis on the meaning and purpose of human existence from the moving of ontological, epistemological and theological data seen in Khoja Ahmad Yasawi's view of wisdom.

A. İnsan Özelinde Varoluş Sorununun Açılımı

Hoca Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*¹ isimli eserinde insan özelinde varoluş sorununa, "hikmet ile o yokluktan var eyledi"² ifadesiyle işaret eder. Ancak, insan özelinde varoluş sorunu, Yesevi'nin, "Arş, Kürsü, Levh'ten geçip Kalem'i gezdim"³ ifadesinden de anlaşılacağı üzere, varlık öncesinden çok varlık sonrası ile bağlantılı olduğundan, bu durumda anılan soruna yönelik birinci dereceden önem taşıyan nokta, yine Yesevi'nin ifadesiyle, gelip-gitme nedenini bilmede belirir. Şöyle der:

* Prof. Dr., O.M.Ü. İlahiyat Fak., metinyasa@yahoo.com

*

¹ Bkz.:<http://www.divanihakmet.net/hayatibice.html/> Bu esere bundan sonra kısaca 'H' diye atıfta bulunulacak veyapılan alıntılara 'hikmet no' şeklinde işaret edilecektir. (Erişim: 02.01.2016).

²H, hikmet no: 142.

³H, hikmet no: 6.

Ey dostlar, gitmek için buraya geldik

Gelip gitmek nedenini bildiniz mi?⁴

İnsan özelinde tartıştığımız varoluş sorunu şöyle de ifade edilebilir: Yesevi, hikmet içerikli ifadelerinde tanrısal cevherlerden söz eder⁵ ve bu cevherlerin de sınırsız olamayacağını dile getirir.⁶ Bize göre, Yesevi düşüncesinde, bir tanrısal cevher de insan varoluşuyla doğrudan bağlantılı olarak beliren gelip-gitme nedenini bilmedir. Gelinen aşamada, öncelikle bir noktaya işaret etmek gerekir. O da şudur: Yesevi, insan varoluşu ile doğrudan bağlantılı, sır dolu kimi kavramlardan söz eder. Nitekim ezel günü⁷, elest kadehi⁸, elest şarabı⁹, esrar-ı hakikat¹⁰, sır mana¹¹, sır içinde sır¹² türü kavramlar bu bağlam içinde anılabilir. Bu tür kavramlar, bir yandan varlık, bilgi ve değer¹³ üzerinden varoluş sürecini ifade edecek ölçüde geniş bir içeriğe sahip görünür, öte yandan merak edilmeye değer kutsal bir gizeme işaret eder.

Öyle anlaşılıyor ki, Yesevi'ye göre, gelip-gitme, özü karanlık olan bir sorundur. Gelip-gitme nedenini bilmeye giden yolun kendisi de karanlıktır.¹⁴ Karanlık ise kılavuz olmadan aşılamaz.¹⁵ Yesevi'ye göre, sözü edilen karanlık yolun kılavuzu ancak aşk olabilir.¹⁶ Karanlık yolda kılavuz olan aşk, hakikat avcısı insanı tefekkür deryasına daldırır.¹⁷ Tefekkür deryasına dalan aşık orada cevher bulur ve çıkarır.¹⁸

Doğrusu, gelip-gitme, nedene ve amaca birlikte işaret eden varoluşsal bir sorundur. Çünkü bu sorun, bir yönüyle neden¹⁹, bir diğer yönüyle ise amaç açısından, insan özelinde varoluş sürecini sorgulamayı gerektirir. Dahası; bu sorgu, şöyle ya da böyle, insanın kendi kişisel kimliğini sürekli yeniden gözden geçirmesine olanak tanıyacak bir de değere sahiptir.

B. Aşk Bilinci, Aşk Olma ve Varoluş Sorununu Sorgulama Görevi

Yesevi'nin; aşık kimdir sorusuna net cevaplar verdiği, buna karşılık aşk nedir sorusuna yönelik açık konuşmadığı dikkat çeker. Çünkü Yesevi'ye göre aşk sırrını bilme aşığı tanımadan daha zordur.²⁰ Durum bu olmakla birlikte Yesevi'nin, aşkı kimin bileceğini bir takım karşılaştırmalarla ortaya koymaya çalıştığı dikkat çeker. Şöyle der:

⁴H, hikmet no: 192.

⁵H, hikmet no: 125.

⁶H, hikmet no: 128.

⁷H, hikmet no: 119.

⁸H, hikmet no: 41.

⁹H, hikmet no: 138.

¹⁰H, hikmet no: 165.

¹¹H, hikmet no: 212.

¹²H, hikmet no: 212.

¹³ Varlık, bilgi, değer konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Fethi Kerim Kazanç, *Varlık, Bilgi, Değer ve Siyaset Üzerine Kelam Yazıları*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014. (Özellikle 1., 2. ve kısmen de 3. bölümler).

¹⁴H, hikmet no: 195

¹⁵H, hikmet no: 185.

¹⁶ Aşk konusunda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Metin Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, Elis Yayınları, Ankara, 2010.

¹⁷H, hikmet no: 185.

¹⁸H, hikmet no: 186.

¹⁹ Nedensellik konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Fethi Kerim Kazanç, *Kadı Abdülcebbar'da Nedensellik Kuramı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014, s. 81vd.

²⁰H, hikmet no: 82.

Meyhaneye giren bilir mey kadrini,
Aşktan haber alan bilir ney kadrini,
Her soysuzdan sorsan bilmez aşk kadrini,
Aşk kadrini bilenlerden sordum ben işte.²¹

Yesevi'nin, aşkı tanımlama konusunda ısrarlı olmamakla birlikte, aşk kavramını bol miktarda farklı bağlam içinde kullandığı görülür. Aşk ateşi²², aşk incisi²³, aşk sokağı²⁴, aşk rüzgarı²⁵, aşk derdi²⁶, aşk pazarı²⁷, aşk defteri²⁸, aşk yolu²⁹, aşk bahçesi³⁰, aşk sultanı³¹ türü ifadeler bu bağlamda anılabilecek nitelikte örnek kimi kullanımlar olarak görülebilir.

Buna karşılık, Yesevi'nin düşünce sisteminde aşık kimdir türü bir soruya verilecek kimi cevaplar rahatlıkla bulunabilir. Bu bağlamda, aşığı; Tanrı'yı arayan³², Tanrı'yı anan³³, dünya derdini hiçe sayan³⁴, aşk yolunda gönlü yanan³⁵, dünya malına aldanmayan³⁶ bir birey şeklinde niteleyen ifadeler örnek olarak verilebilir.

Bununla birlikte, Yesevi'ye göre, aşk sırrını bilme gibi, aşık olma da zor bir iştir.³⁷ Ancak, unutmamak gerekir ki, insan özelinde varoluş sürecini sorgulama daha da zordur. Bu sorgu, mana sormayı, anlam bulmayı içerir.³⁸ Sorgu konusu olan ve sorgulanan mana üçlü bir aşamadan geçer: Bulma, Bilme, Alma. İnsan, aşk üzerinden yürüttüğü bu sorgu sayesinde, bilgi bostanına ulaşır.³⁹ Farklı bilgiler içeren bilgi bostanının içinde yer alan bilgilerden biri, insan özelinde varoluş sürecine yönelik neden ve amacı bilme ile de bağlantılı olan *esrar-ı hakikat* ve *mana sırrıdır*.⁴⁰ Aşık, bilgi bostanını bulur, oradakileri bilir ve alınması gerekeni de alır.

Açık konuşmak gerekirse, Yesevi düşüncesinde, aşkın işlevi de aşığın ödevi de teolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Ezelde "hikmet ile o yokluktan var eyledi"⁴¹ ifadesinin işaretiyle *ol* buyruğuna muhatap olma, Tanrı'nın, insana verdiği önemli bir armağandır. Bu armağan, biraz sonra ayrıntılı bir biçimde tartışacağımız, ihsan⁴² ile anılabilen ontolojik anı, akıl⁴³ ile tartışılabilen epistemolojik sanı ve iman⁴⁴ ile örülü teolojik kanı bağlamlarında yeterince güçlenmiş görünmektedir.

²¹H, hikmet no: 151.

²²H, hikmet no: 61

²³H, hikmet no: 120.

²⁴H, hikmet no: 130.

²⁵H, hikmet no: 54.

²⁶H, hikmet no: 33.

²⁷H, hikmet no: 33.

²⁸H, hikmet no: 33.

²⁹H, hikmet no: 33.

³⁰H, hikmet no: 50.

³¹H, hikmet no: 167.

³²H, hikmet no: 126.

³³H, hikmet no: 48.

³⁴H, hikmet no: 48.

³⁵H, hikmet no: 51.

³⁶H, hikmet no: 57.

³⁷H, hikmet no: 33.

³⁸H, hikmet no: 138.

³⁹H, hikmet no: 179.

⁴⁰H, hikmet no: 128.

⁴¹H, hikmet no: 142.

⁴²H, hikmet no: 182.

⁴³H, hikmet no: 102

⁴⁴H, hikmet no: 182.

C. İnsan Özelinde Varoluş Sorununa Yönelik Sorgu Aşmaları

İnsan özelinde varoluş sorununa yönelik sorgu aşamalarına geçmeden önce, anılan sorun ile doğrudan bağlantılı gelip-gitme bağlamında bir hususu dile getirmenin önemli olduğu kanısındayız. O da şudur: Gelip-gitmenin bir yandan karanlık öz içermesi, öte yandan neden ve amaç sorgulama gerektirmesi, iki temel noktayı gündeme getirir. Bu anlamda, gelip-gitmenin;

i. Özü gereği karanlık oluşu, ontolojik anıdan epistemolojik sanıya, oradan da teolojik kanıya, sır bilgisi içerir.

ii. Neden ve amacını tartışma, *oldan bile* oradan da *inana* doğru uzanan geniş bir alana işaret eder.

Aşık, insan özelinde varoluşa yönelik *esrar-ı hakikat ve mana sırrını* çözmeye çalışırken, teolojiden destek alabilir. Yesevi, bu nedenle sorunu Kur'an-i Kerim'den kimi alıntılarla ortaya koymaya çalışır. İşte açıklayıcı kimi alıntılar:

'Elestü birabbikum' demiş vakitte
Ahd eyleyip 'kalu bela' dedim Hakk'a⁴⁵

'Fezkuruni ezkurkum' ayetinden
İman oldu hakkTeala taatinden⁴⁶

O, 'Elestü birabbikum?' dediğinde
'Kalû bela' dediğimi bilemezdim⁴⁷

Önce 'elestü birabbikum?' dedi Hüda
'Kalû belâ' diyerek ruhlar eyledi seda⁴⁸

Öyle anlaşılıyor ki, bilme gücü yüksek ve merak duygusu üstün bir suje olarak insanın kendi bilincine varma özlemi içinde olduğu varoluş, Yesevi'nin düşüncesinde, birbirini tamamlayan ve aralarında varoluşsal bir ilişki olan üç aşamalı bir yapı halinde tartışılabilir: i. Ontolojik Anı. ii. Epistemolojik Sanı. iii. Teolojik Kanı. Yesevi'nin hikmet içerikli düşüncelerine bakıldığında; ontolojik anı için alan *kalu bela* iken, epistemolojik sanı için alan *fezkuruni ezkurkum* ve teolojik kanı için alan *elestü birabbikum* gerçeğidir.

Bize öyle geliyor ki, Yesevi'nin hikmet içerikli düşünceleri ışığında, insan özelinde varoluş sorununu tartışmaya yönelik sözünü ettiğimiz üç aşamalı yapının aşk ve aşık ile bağlantısı kurulmak istenirse, konu, şöylece konuşlandırılabilir:

i. Ontolojik Anı: Bu alan, mâna bulmak⁴⁹ olarak görülebilir. Buna göre, aşk yolu⁵⁰ ifadesi, ontolojik anıya işaret eder. Yesevi, bu noktada, "Nereden bulayım, aşkın düştü, kararım yok"⁵¹ diyerek aşk yolunda ontolojik anıyı adeta kaçınılmaz görür.

⁴⁵H, hikmet no: 191.

⁴⁶H, hikmet no: 74.

⁴⁷H, hikmet no: 47.

⁴⁸H, hikmet no: 142.

⁴⁹H, hikmet no: 138.

⁵⁰H, hikmet no: 33.

ii. Epistemolojik Sanı: Bu bağlam, mâna bilmek⁵² ile nitelenebilir. Şu halde, aşk derdi⁵³ ifadesi, epistemolojik sanı bağlamında değerlendirilebilir. Bu dert, kendini bilmek için, öteki Can'dan bir tür haber alma derdidir. Oysa bu candan geçmeden o Can'dan haber alınamaz.⁵⁴

iii. Teolojik Kanı: Bu aşama mâna almak⁵⁵ şeklinde anlamlandırılabilir. Öyleyse, aşk incisi⁵⁶ ifadesi, öyle anlaşılıyor ki, teolojik kaniya ulaşmayı temsil eder.

Yine insan özelinde varoluş sorununu tartışmaya yönelik üçlü yapı bağlamında, yukarıda da bir nedenle dile getirdiğimiz üzere, bir yandan, gözü ışıtan ihsan⁵⁷ ontolojik anı, gönlü aydınlatan akıl⁵⁸ epistemolojik sani ve kalbe güç veren iman⁵⁹ teolojik kanı ile birlikte düşünülebilir. Öte yandan, eğer, ontolojik anı meyhaneye girenin mey kadrini bilmesini, epistemolojik sanı aşktan haber alanın ney kadrini bilmesini andırırsa, teolojik kanı da aşık olanın bilerek tanrısal aşkı yaşamasına benzer.⁶⁰ Şöyle de denilebilir: İnsan özelinde varoluş söz konusu olduğunda Yesevi'nin düşüncelerinde sezilen ontolojik anı, bir tür varoluşsal amaca işaret ederken, epistemolojik sanı anılan amacı anlamaya yönelik açıklayıcı bilgisel araç konumundadır. Ancak, Yesevi için asıl önemli olan, öyle anlaşılıyor ki, varoluşsal amaç ile bilgisel aracı birlikte içeren ve inanç üstünlüğünü merkeze alan teolojik kanıdır.

D. Sonuç ve Değerlendirme

Bu bildirimizde dile getirdiğimiz düşüncelerden hareketle bir noktanın net olarak aydınlandığı ifade edilebilir. O da şudur: Yesevi'de insan özelinde varoluş sürecinin neden ve amacını bilmeye yönelik ontolojik anıdan epistemolojik sanıya oradan da teolojik kaniya uzanan aşk merkezli bir gezinti söz konusudur.

Doğrusu, aşkın olduğu yerde, yalnızca özgürlük değil, aynı zamanda varoluşsal sorunları derinlemesine çözümlenme de vardır. Çünkü aşk, bir örneğini Yesevi düşüncesinde de gördüğümüz üzere, paradoksal bir biçimde bir yandan insanı sonsuz olasılıklara iten bir değere, öte yandan varoluş üzerindeki sır perdesini aralayan bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, <http://www.divanihikmet.net/hayatibice.html/> (Erişim: 02.01.2016).

Kazanç, Fethi Kerim, *Varlık, Bilgi, Değer ve Siyaset Üzerine Kelam Yazıları*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014.

Kazanç, Fethi Kerim, *Kadı Abdülcebbar'da Nedensellik Kuramı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014.

Yasa, Metin, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, Elis Yayınları, Ankara, 2010.

⁵¹H, hikmet no: 33.

⁵²H, hikmet no: 212.

⁵³H, hikmet no: 33.

⁵⁴H, hikmet no: 81.

⁵⁵H, hikmet no: 165.

⁵⁶H, hikmet no: 120.

⁵⁷H, hikmet no: 182.

⁵⁸H, hikmet no: 102.

⁵⁹H, hikmet no: 182.

⁶⁰H, hikmet no: 151.